

УДК [51:371.32]:378.147

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НОВИХ ТИПІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

кандидат педагогічних наук, Жерновникова О. А.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Україна, Харків

У статті здійснено аналіз історико-педагогічного аспекту становлення нових типів навчальних закладів. Автором показано, яким чином відбувся розвиток та становлення цих навчальних закладів на Україні та, що цьому сприяло. Висвітлено погляди науковців щодо позитивних та негативних точок зору по відношенню до роботи в сучасних умовах зазначених навчальних закладів, до яких відносяться: гімназія, ліцей, професійний ліцей, коледж. Автор розглянувши структуру нових типів навчальних закладів, виокремив їх особливості і специфіку організації навчальної діяльності.

Ключові слова: ліцей, гімназія, професійний ліцей, коледж, викладач.

Жерновникова О. А. Становление и развитие новых типов учебных заведений: историко-педагогический аспект. Харьковского региона / Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, Украина, Харьков.

В статье осуществлен анализ историко-педагогического аспекта становления новых типов учебных заведений. Автором показано, каким образом произошло развитие и становление этих учебных заведений на Украине и, что этому содействовало. Освещены взгляды ученых о положительных и отрицательных мнениях по отношению к работе в современных условиях указанных учебных заведений, к которым относятся: гимназия, лицей, профессиональный лицей, колледж. Автор

рассмотрев структуру новых типов учебных заведений, выделил их особенности и специфику организации учебной деятельности.

Ключевые слова: лицей, гимназия, профессиональный лицей, колледж, преподаватель.

Zhernovnykova O. A. Formation and development of new types of educational institutions: historical and pedagogical in two main ways. Kharkov region / Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovorody, Ukraine, Kharkiv.

The article analyses the historical and pedagogical development of the emergence of new types of educational institutions. The author shows how a hosted development and establishment of educational institutions in Ukraine and that this contributed. Deals with scientific views on the positive and negative points of view in relation to work in modern conditions these schools, which include: high school, college, vocational school, college. The author examined the structure of new types of educational institutions, singled out their features and specifics of training activities.

Key words: high school, vocational school, college, teacher.

Вступ. Розбудова України, як незалежної, демократичної, правової держави визначається зростанням соціальної ролі особистості, визнанням людини як найвищої цінності суспільства, мобілізацією на цій основі всього інтелектуального, творчого, культурного потенціалу.

Тому, базуючись на основних положеннях Декларації про державний суверенітет України, керуючись Законом «Про освіту», «Про вищу освіту» «Державною національною програмою «Освіта» («Україна ХХІ століття»), загальноосвітні школи та ВНЗ I-II р.а. нашої держави виходять на вищий, якісно новий рівень свого розвитку. Він зумовлений, по-перше, докорінними змінами у соціально-економічному житті країни; по-друге, динамізмом, притаманним сучасній цивілізації; по-третє, гострою потребою в талановитих і обдарованих, компетентних і відповідальних національних кадрах.

Спрямованість України на ринкові перетворення і входження в цивілізований світ вимагав реорганізації в системі національної освіти. Це є

запорукою виходу з кризи і своєрідною інвестицією в майбутнє країни. Таким чином, виникнення і розвиток навчальних закладів нового типу має історичні та соціально-економічні передумови. Відмирання уніфікованої системи освіти, її розбудова є об'єктивним явищем суспільного розвитку.

Аналіз актуальних досліджень. У даний час активно вивчаються загальні педагогічні та психологічні проблеми становлення навчальних закладів нового типу (В. Алфімов, Л. Бартіш, С. Гончаренко, Д. Дейкун, В. Моляко, Г. Науменко, В. Паламарчук, Н. Ткачова, А. Шапіро, П. Шемет, Б. Чижевський та ін). Досліджуються їх концептуально-методологічні засади, у тому числі – філософія освіти (І. Зязюн, В. Демидов, Г. Мороз, М. Ничкало, О. Савченко, М. Ярмаченко, А. Ятченко та ін.). Нині найґрунтовніше проаналізовані особливості формування змісту освіти у нових типах навчальних закладів. У зв'язку з цим у руслі нашої роботи заслуговує на увагу дослідження принципів формування навчальних планів і програм, всього змісту освіти (Л. Голік, Ю. Мальований, Л. Момот, І. Підкова, В. Шевченко та ін.); особливостей та досвіду забезпечення змісту освіти в ліцях та гімназіях (В. Баталов, Я. Бродський, М. Дресман, В. Козлов, Л. Коробко, С. Романовський та ін.); диференціація пізнавальної діяльності дітей (В. Гусєв, О. Корсаков, Ю. Подкопаєв та ін.).

Отже, **мета статті** – проаналізувати, що сприяло передумовам виникненню навчальних закладів нового типу та описати їх сутність та структуру.

Виклад основного матеріалу. Повноцінне функціонування особистості в оновленому культурологічному процесі й розв'язання цих складних завдань здатні забезпечити сьогодні лише навчальні заклади нового типу. Педагогічні колективи цих закладів досягають розвитку здібностей та обдарувань дітей шляхом диференціації зусиль, підвищеної уваги до кожного учня, чого немає у традиційній школі. Отже, навчальні заклади нового покоління є альтернативою традиційній загальноосвітній школі. Вони покликані відродити і примножити науковий та духовний потенціал нашого народу, створити умови, за яких дитина займе центральне місце у навчально-виховному процесі.

Ці навчальні заклади втілюють у собі педагогічний досвід минулого, кращі історико-культурні традиції, що зберегли свою значущість і органічно входять до сьогоденної системи навчання і виховання. Тому деякі вчені [1-4] схильні вважати, що відбувається процес їх відродження, однак при цьому підкреслюють, що це має бути не повторення, а розвиток.

Дослідження показує, що в нашій країні гімназія має довгу, майже 200-річну історію. Архівні матеріали та дані дослідників свідчать, що одними із перших були відкриті гімназії у Харкові, Кременці, Одесі, Чернігові. У 30-50-х р.р. XIX ст. гімназії та інші навчальні заклади в Україні були розподілені між Київським, Одеським і Харківським округами [5, С.9].

«Статутом гімназії та прогімназії» 1864 року, гімназія оголошувалася середньою загальноосвітньою школою, у якій могла навчатися кожна дитина, що досягла 10 років, мала відповідну підготовку і за навчання якої вносили плату [6, С.9]. Хоч ця рівноправність носила значною мірою тільки уявний, декларативний характер, мережа гімназій розвивалася. Існували чоловічі, жіночі й змішані гімназії. За навчальним планом 1865 року було встановлено три типи гімназій (класичні, напівкласичні, реальні). Однак у їх розвитку виразно проступає тенденція тяжіння до класичної освіти. Наприкінці XIX століття у класичній гімназії вивчалось 6 мов (російська, церковно-слов'янська, грецька, латинська, французька і німецька), на що відводилося 142 тижневі години (63%) [7]. З 70-х років минулого століття гімназія функціонувала як середній загальноосвітній навчальний заклад з 8-річним курсом навчання.

Загальну мету гімназичної освіти можна визначити як формування творчого інтелектуального потенціалу, високого загального культурного рівня, фізичного розвитку учнів, створення передумов для включення молодого покоління в соціально-економічні й загально культурні процеси розвитку країни і світової цивілізації.

В результаті аналізу історико-педагогічних джерел можна зробити висновок, що гімназії, як навчально-виховні заклади мали, принаймні, п'ять ознак. По-перше, це елітарні навчально-виховні заклади; по-друге, в них

навчалися обдаровані діти, бо засвоїти складну програму могли лише здібні учні; по-третє, навчальна інформація мала переважно гуманітарний характер, хоч у реальних гімназіях також ґрунтовно вивчалися дисципліни природничо-математичного циклу; по-четверте, поряд з вивченням основ наук, у змісті освіти значне місце відводилося музиці, хореографії, малюванню, співам, виставам тощо; по-п'яте, за своєю структурою і характером гімназії були переважно авторитарними закладами освіти, які формували слухняну еліту.

Проте слід відмітити, що в гімназіях працювали прекрасні вчителі, які забезпечували високий рівень знань. Вони розробляли власні програми, складали підручники, самостійно будували і вели навчальні курси. Більшість таких учителів становили чоловіки. Їх характеризувало добросовісне і творче ставлення до навчальної і виховної діяльності. І це не дивно, адже відкриття, наприклад, першої Київської гімназії готувалося п'ять років і особливої ваги при цьому надавалося добору педагогічних кадрів.

Ліцеї також не можна назвати зовсім новою структурою в системі освіти нашої країни. Історична пам'ять зберегла цікаві відомості про функціонування Ніжинського, Ришельєвського (Одеса), Кременецького та інших ліцеїв. Так, Ніжинський ліцей мав фізико-математичне спрямування, він був відкритий у 1820 році з ініціативи графа І. Безбородька (а ще раніше, з 1806 р. цей навчальний заклад діяв як «гімназія вищих наук») й існував по 1875 рік. Ришельєвський ліцей в Одесі мав два відділення – філософське та юридичне. Це був закритий середній навчальний заклад підвищеного типу для дітей дворян, який працював з 1817 по 1865 р.р. Як вищий навчальний заклад для дітей польської шляхти функціонував з 1805 по 1831 рік ліцей у м. Кременці [8].

Порівняльний аналіз показує, що ліцеї як освітньо-виховні заклади були різними за своїм навчальним спрямуванням, рівнем та змістом освіти. Однак нас більше цікавлять їх споріднені властивості. По-перше, ліцей був елітарним навчальним закладом для талановитих дітей; по-друге, навчально-виховна робота в ліцеї диференціювалася за 2-7 профілями, як правило, природничо-

математичного спрямування, але мали місце і гуманітарні ліцеї; по-третє, ці навчальні заклади характеризують ґрунтовність знань, які вони давали учням, бо ліцеї або прирівнювалися до університетів, або займали перше місце після них. Від гімназій ліцеї відрізнялися багатьма привілеями і особливими правами їх учнів щодо подальшого навчання. Професорсько-викладацький склад цих навчальних закладів характеризувався особливо високою професійною підготовкою, тому зі стін ліцеїв вийшло багато видатних людей.

Отже, для інтенсифікації розвитку цих закладів у наш час потрібний об'єктивний творчий підхід до аналізу практики функціонування у нашій країні ліцеїв і гімназій у дореволюційний період, а також вивчення досвіду роботи цих типів шкіл у зарубіжних країнах.

Таким чином, проведені дослідження показали, що появу нових типів шкіл як об'єктивного явища сучасного культурологічного процесу визначили такі передумови: новий етап розвитку суспільства, оновлене у зв'язку з цим соціальне замовлення – виховати громадянина України, здатного жити в ринкових умовах, бути конкурентноспроможним; реальний історико-культурний досвід розвитку різних типів загальноосвітніх шкіл в Україні; відпрацьована система спеціалізованих шкіл, широка мережа яких притаманна освіті в нашій країні; багатий досвід шкіл і класів з поглибленим вивченням окремих предметів; значна кількість різноманітних факультативів, гуртків, інших позакласних занять за інтересами учнівської молоді (малі академії наук, наукові товариства, будинки і палаци дитячої творчості, станції юних техніків, туристів, екологів тощо); досягнення в цій галузі прогресивної педагогіки і школи зарубіжних країн.

Однак, оскільки ці передумови у своїй більшості створені педагогами, то головне, що забезпечило виникнення і функціонування середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів нового типу, є учительські кадри, здатні до особистісно-професійної самореалізації, до створення висококваліфікованих, соціально-активних і морально здорових педагогічних колективів, до постійного вдосконалення і власного саморозвитку.

Що ж стосується появи коледжів та професійних ліцеїв, то початком появи, поки ще експериментальних навчальних закладів нового типу, можна вважати 1989-90 навчальний рік. Після виходу у світ наказу Держосвіти СРСР № 890 від 06.12.89 р. «Про організацію і порядок експерименту професійно-технічних училищ підвищеного типу» почали створюватися вищі професійні училища (ВПУ) – ліцеї і коледжі. На базі ПТУ – ліцеї, на базі технікумів – коледжі. Ці навчальні заклади нового типу мали бути сформовані як багатофункціональні навчальні заклади з варіативними навчальними планами і програмами.

Провідною ідеєю розвитку початкової та середньої професійної освіти виступала життєва необхідність в загальній соціалізації та професіоналізації населення. До основних засобів реалізації цієї ідеї віднесені наступні: створення інтенсивних, гнучких, диференційованих систем навчання, які забезпечують високу якість освітньої та професійної підготовки; неперервний розвиток особистості на основі гуманізації, інтеграції, демократизації та диференціації освіти; створення системи неперервної професійної освіти; інтегративна стандартизація початкової, середньої та вищої професійної освіти; створення науково-обґрунтованої типології освітніх установ; демократизація управління всіма підсистемами професійної освіти; його багаторівневність, багатопрофільність; перехід від технологічного підходу в розвитку системи професійної освіти до соціально-педагогічного, гуманітарного; наступність всіх видів освіти та освітніх послуг в умовах неперервної професійної освіти.

Сьогодні завдяки плідній праці педагогів-професіоналів функціонують гімназії, ліцеї, коледжі, колегії, колегіуми, школи-комплекси, недільні, авторські, експериментальні майданчики, інші спеціальні заклади для обдарованих дітей, а також школи певних товариств, міжнародних та європейських організацій. Отже, активно створюються навчальні заклади для обдарованих і талановитих дітей, що мають відтворити інтелектуальний потенціал нації. Проте є й інші типи навчальних установ. Вони мають

задовольнити різноманітні соціальні, культурні, економічні потреби громадян. Постає питання класифікації цих закладів.

Проведення класифікації нам необхідне у зв'язку з вивченням сутності цього типу освітньо-виховних установ. Оскільки сутнісний аспект їх функціонування і розвитку розкривається в діяльності, нам видається доцільним класифікувати нові типи навчальних закладів за метою і завданнями. За метою і завданнями своєї діяльності ліцеї покликані давати освіту талановитій молоді понад державний освітній мінімум, гімназія ж мусить забезпечити з до буття освіти обдарованими і здібними дітьми як у межах державного стандарту, так і поза ним. Ліцеї здійснюють науково-практичну підготовку учнівської молоді, тому вони можуть бути як природничо-математичного, так і гуманітарного профілів. Гімназії ж забезпечують здебільшого гуманітарну, загальнокультурну підготовку обдарованих і здібних дітей. Тому вони переважно гуманітарних профілів. Однак, оскільки цей навчальний заклад покликаний здійснювати і науково-теоретичну підготовку, то він може мати і природничо-математичний профіль. Дослідження показує, що вирішальне значення при визначенні профілів гімназій та ліцеїв належить педагогічним кадрам школи, не залишаються поза увагою матеріально-технічна, дидактична база педагогічного процесу, потреби регіону. Отже, за метою і завданнями ми поділяємо всі ці заклади на дві великі групи: а) ті, що забезпечують освіту на рівні державних стандартів; б) ті, що дають освіту понад державний освітній мінімум. Перші з них – переважно гуманітарних профілів, але бувають і природничо-математичних, а також змішаних. Другі, як правило, природничо-математичних, рідше – гуманітарних профілів, дуже часто трапляються ліцеї змішаних, різних профілів, але переважає у їх діяльності все ж природничо-математичне спрямування [9, с. 60].

Аналіз діяльності навчальних закладів нового типу свідчить, що вони досить різноманітні за своєю структурою. Багато з них діють автономно. Ми вважаємо це можливим, але з навчально-виховного боку не досить ефективним. Тому, що навіть здобуття загальної середньої освіти на рівні державних

стандартів, розвиток природних позитивних нахилів, здібностей й обдарованості, творчого мислення, виховання потреб і вмінь самовдосконалюватися, без вищого навчального закладу школі забезпечити важко, а інколи просто неможливо. Передусім цим можна пояснити той факт, що більшість шкіл нового типу функціонують у структурі відповідних вузів. Крім цього, гімназії й ліцеї покликані створювати умови для реалізації творчих індивідуальних потреб, сформувати практичні, навчальні та наукові вміння й навички для виконання дослідно-експериментальної, винахідницької діяльності і навіть певного рівня професійної підготовки. Для цього педагогічним колективам необхідно здійснювати пошук і відбір для навчання не лише обдарованих і здібних, але й талановитих учнів. Тому ліцеї й гімназії зміцнюють зв'язки з дошкільними дитячими закладами, загальноосвітніми школами, ПТУ. Як наслідок, почали створюватися педагогічні комплекси і об'єднання у складі: гімназії чи ліцею, ВНЗ, шкіл, професійних ліцеїв, коледжів, дитячих дошкільних установ. Отже, за своєю структурою навчально-виховні заклади нового покоління є: 1) автономні; 2) у структурі ВНЗ; 3) організовані як педагогічні комплекси; 4) змішані за своєю структурою (автономні, але використовують педагогічні кадри вузів, час від часу взаємодіють з іншими навчально-виховними закладами).

Більшість типів усіх цих навчальних закладів є державними, проте серед них є і ті, які базуються на інших формах власності: приватній, кооперативній, спільній власності підприємств тощо. За місцем знаходження вони можуть бути сільські, міські, обласні, центральні.

Отже, вивчення і аналіз їх навчально-виховної діяльності дозволяє нам класифікувати різновидність усіх типів нових навчальних закладів, по-перше, за метою і завданнями формування особистості дітей; по-друге, за структурою; по-третє, за формою власності того чи іншого навчального закладу, по-четверте, за місцем його знаходження. Досліджуючи сутність навчальних закладів нового типу, приходимо до висновку, що всі вони (колежі і професійні ліцеї, колежі і колегіуми, спеціальні заклади для обдарованих дітей, що мають

різні романтичні назви, школи-комплекси тощо) за основною метою, структурою, а якщо вникнути у зміст, форми і методи, то і за особливостями навчального процесу є гімназією і загальноосвітнім ліцеєм, що відносяться до навчальних закладів середньої загальної освіти; професійний ліцей і коледж, як навчальні заклади, які відносяться до середніх професійних навчальних закладів [10, С.99].

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дає підстави для висновку, що розвиток нових типів навчальних закладів визначається і залежить передусім від професійної здатності педагогічного колективу, який об'єднує спільні зусилля, здійснює оновлення змісту освіти, розробку і апробацію нових навчальних планів і програм, педагогічних технологій, методів і форм навчання, виховання та саморозвитку учнів. Він забезпечує реальність розвитку школи нового типу.

Педагогічний колектив навчальних закладів нового типу покликаний формувати систему, давати вказаний обсяг знань, умінь і навичок з урахуванням діалогу культур, національних і світових надбань, де учень є головною дійовою особою. Однак центром всіх перетворень і практичного розвитку навчального закладу є вчитель.

Отже, розвиток навчальних закладів у сучасному культурологічному процесі є складним і неоднозначним. Врахувавши надбання вчених і практиків щодо організації й змісту діяльності цих навчальних закладів, розглянувши передумови їх виникнення, різновидність, сутність та структуру, ми стоїмо перед необхідністю підготовки студентів педагогічних ВНЗ до роботи в нових типах навчальних закладів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної наукової проблеми. Подальшого вивчення й ґрунтовної розробки потребує розгляд підготовки студентів педагогічних ВНЗ до роботи в нових типах навчальних закладів.

Література:

1. Вишневський О. І. Повернення / О. І. Вишневський // Рідна школа. – 1992. № 2. – С.73-76.
2. Ігнатенко В. М. Спогади та враження / В. М. Ігнатенко // Елітарна освіта: історія, теорія, методика. – Кіровоград, 1996. – С. 17-18.
3. Ступарик Б. М. З історії середніх шкіл Галичини / Б. М. Ступарик, З. І. Береговський // Елітарна освіта: історія, теорія, методика. – Кіровоград, 1996. – С. 36-37.
4. Штефан Л. А. З історії розвитку гімназій на Харківщині / Л. А. Штефан А. Г. Відченко, Т. П. Танько // Елітарна освіта: історія, теорія, методика. – Кіровоград, 1996. – С. 24-26.
5. Удод О. П. Мережа гімназій на Україні (перша половина ХІХст.) // Елітарна освіта: історія, теорія, методика. – Кіровоград, 1996. – С. 9-12.
6. Константинов Н. А. Очерк по истории средней школы / Н. А. Константинов. – М.: Просвещение, 1940. – 278 с.
7. Веселов М. О. О специализации и фуркации в средней школе дореволюционной России / М. О. Веселов // Советская педагогика. – 1939. – № 7. – С.10-22.
8. Шемет П. Г. Педагогічні умови розвитку середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів нового типу: дис... канд.. пед. наук: 13.00.01 / Петро Григорович Шемет. – Полтава, 1996. – 178 с.
9. Жерновникова О. А. Характеристика сучасних загальноосвітніх навчальних закладів у контексті дидактичної підготовки студентів-математики / О. А. Жерновникова // Вісник Черкаського університету: науковий журнал Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (педагогічні науки). – Черкаси, 2013. – Вип. 36 (289). – С. 57-64.
10. Жерновникова О. А. Специфіка дидактичної підготовки студентів-математиків педагогічних ВНЗ до роботи у коледжах та професійних ліцєях / О. А. Жерновникова // Педагогіка та психологія: зб. наук. праць / за загальною редакцією академіка І. Ф. Прокопенка, чл.-кор. В. І. Лозової. – Харків: ТОВ «Щедра садиба плюм», 2014. – Вип.45. – С. 97–105.

References:

1. Vyshnevs'kyy O. I. Povernennya / O. I. Vyshnevs'kyy // Ridna shkola. – 1992. № 2. – S.73-76.
2. Ihnatenko V. M. Spohady ta vrazhennya / V. M. Ihnatenko // Elitarna osvita: istoriya, teoriya, metodyka. – Kirovohrad, 1996. – S. 17-18.
3. Stuparyk B. M. Z istoriyi serednikh shkil Halychyny / B. M. Stuparyk, Z. I. Berehivs'kyy // Elitarna osvita: istoriya, teoriya, metodyka. – Kirovohrad, 1996. – S. 36-37.
4. Shtefan L. A. Z istoriyi rozvytku himnazyi na Kharkivshchyni / L. A. Shtefan A. H. Vidchenko, T. P. Tan'ko // Elitarna osvita: istoriya, teoriya, metodyka. – Kirovohrad, 1996. – S. 24-26.
5. Udod O. P. Merezha himnazyi na Ukrayini (persha polovyna XIXst.) // Elitarna osvita: istoriya, teoriya, metodyka. – Kirovohrad, 1996. – S. 9-12.
6. Konstantynov N. A. Ocherk po ystoryi sredney shkole / N. A. Konstantynov. – M.: Prosveshchenye, 1940. – 278 s.
7. Veselov M. O. O spetsyalyzatsyy y furkatsyy v sredney shkole dorevolutsyonnoy Rossyy / M. O. Veselov // Sovetskaya pedahohyka. – 1939. – № 7. – S.10-22.
8. Shemet P. H. Pedahohichni umovy rozvytku serednikh zahal'noosvitnikh navchal'no-vykhovnykh zakladiv novoho typu: dys... kand.. ped. nauk: 13.00.01 / Petro Hryhorovych Shemet. – Poltava, 1996. – 178 s.
9. Zhernovnykova O. A. Kharakterystyka suchasnykh zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv u konteksti dydaktychnoyi pidhotovky studentiv-matematyky / O. A. Zhernovnykova // Visnyk Cherkas'koho universytetu: naukovyy zhurnal Cherkas'koho natsional'noho universytetu imeni Bohdana Khmel'nyts'koho (pedahohichni nauky). – Cherkasy, 2013. – Vyp. 36 (289). – S. 57-64.
10. Zhernovnykova O. A. Spetsyfika dydaktychnoyi pidhotovky studentiv-matematykiv pedahohichnykh VNZ do roboty u koledzhakh ta profesiynykh litseyakh / O. A. Zhernovnykova // Pedahohika ta psykholohiya: zb. nauk. prats' / za zahal'noyu redaktsiyeyu akademika I. F. Prokopenka, chl.-kor. V. I. Lozovoyi. – Kharkiv: TOV «Shchedra sadyba plyum», 2014. – Vyp.45. – S. 97–105.